

ISSN 2309 3455

Social Studies

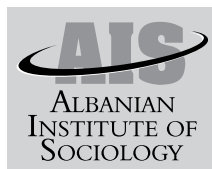
Studime Sociale

Vol. 19, No. 1 (70), 2025

- Anila PLAKU (BRATJA) • Ledian RUSTA • Ardita PRENDI
- Flutura SHABANI • Xhulia MUSTA • Rudina RAMA
 - Enkeleida SHYLE PETANAJ • Klaudia REKA
 - Fejzi LILA • Liri JOLLJA • Nevila FURXHI
 - Asunta TOROMËNI • Tsvetelina HADZHIEVA
 - Blagovesta DAFKOVA • Silvana SHEHU
 - Kittisak WONGMAHESAK • Sabri KIÇMARI

www.sociology.al

“Social Studies” Journal is classified ‘Scientific’ by ANVUR

The journal “Social Studies” is classified as Scientific Journal by ANVUR, the National Agency for the Evaluation of the University System and Scientific Research of Italy - Ministry of Education, Universities and Scientific Research of Italy (MIUR), by decision no. 298, dated 21 December 2021.

The application was made in 2020 by Romina GURASHI (PhD) - from “Sapienza” University of Rome, Deputy Editor of the journal “Social Studies”.

Since 2020, ANVUR has monitored the journal “Social Studies” with international experts, and the official response has been returned by Dott. Marco Malgarini, director of ANVUR, on 19 January 2022.

La rivista “Studi Sociali” è classificata ‘Scientifica’ dall’ANVUR

La rivista “Social Studies” è classificata ‘scientifica’ dall’ANVUR, Agenzia Nazionale per la Valutazione del Sistema Universitario e della Ricerca Scientifica d’Italia - Ministero dell’Istruzione, dell’Università e della Ricerca Scientifica d’Italia (MIUR), con decisione n. 298, del 21 dicembre 2021.

La richiesta è stata presentata nel anno 2020 da Romina GURASHI (PhD), dell’Università La Sapienza, Vicedirettore della rivista “Studi Sociali”.

Dal 2020 ANVUR segue con esperti internazionali la rivista “Social Studies” e la risposta ufficiale è stata data dal Dott. Marco Malgarini, il Dirigente Area Ricerca ANVUR, il 19 gennaio 2022.

Revista “Studime Sociale” klasifikohet si revistë shkencore nga ANVUR

Revista “Studime Sociale” është klasifikuar si revistë shkencore nga ANVUR, Agjencia Kombëtare e Vlerësimit të Sistemit Universitar dhe Kërkimit Shkencor të Italisë - Ministria e Arsimit, Universiteteve dhe Kërkimit Shkencor (MIUR), me vendim no. 298, datë 21 dhjetor 2021.

Aplikimi është bërë në vitin 2022 nga Romina GURASHI (PhD), Universiteti La Sapienza Romë, njëherësh Deputy Editor e revistës “Studime Sociale”.

Nga viti 2020, ANVUR ka monitoruar me ekspertë ndërkombëtarë revistën “Studime Sociale” dhe përgjigja zyrtare është kthyer nga Dott. Marco Malgarini, drejtor i ANVUR, më 19 janar 2022.

SOCIAL STUDIES [STUDIME SOCIALE]

Vol. 19, No. 1 (70), 2025

Editorial Team

Editor:

Leke SOKOLI – Tirana, ALBANIA

Deputy Editors:

Sejdin CEKANI – Tirana, ALBANIA

Besim GOLLOPANI – Pristine, KOSOVO

Ali PAJAZITI – Skopje, North MACEDONIA

Romina GURASHI – Roma, ITALY

Deputy Editor for Management, Membership and Finance:

Elda SOKOLI KUTROLI

International Editorial Board

Servet PËLLUMBI – Chair, Albanian Institute of Sociology, ALBANIA

Aida GOGA – University of Tirana, ALBANIA

Agri SOKOLI – St. Louis International School Milan, ITALY

Apostolos G. PAPAĐOPOULOS – Harokopio University, GREECE

Bavjola SHATRO - University of Mississippi, UNITED STATES OF AMERICA

Blerina XHAKOLLI REÇI – University Aleksander Moisiu Durres, ALBANIA

Borut RONČEVIĆ – University of Ljubljana, SLOVENIA

Brunilda ZENELAGA – University of Tirana, ALBANIA

Doreta KUÇI – University Aleksander Moisiu Durres, ALBANIA

Enis SULSTAROVA – University of Tirana, ALBANIA

Erenestina GJERGJI HALILI – University of Tirana, ALBANIA

Ferdi KAMBERI – University Fehmi Agani of Gjakova, KOSOVO

Goran BASIC – Department of Sociology, Lund University, SWEDEN

Irena NIKAJ – Universiteti Fan Noli of Korca, ALBANIA

Jasminka LAŽNJAK – University of Zagreb, CROATIA

Jola KEPI – Center for School Leadership, CSL-AADE, ALBANIA

Jonida LAMAJ – Albanian-American Development Foundation, ALBANIA

Klea FANIKO – University of Geneva, SWITZERLAND

Klejda MULAJ – University of Exeter, ENGLAND
Konstantin MINOSKI – Ss. Cyril and Methodius University in Skopje, North MACEDONIA
Kseanela SOTIROFSKI – University Aleksander Moisiu Durrës, ALBANIA
Ledia KASHAHU – University Aleksander Moisiu of Durrës, ALBANIA
Monika HASANI - University Ismail QEMALI of Vlora, ALBANIA
Pjereta AGALLIU - University of Tirana, ALBANIA
Rando DEVOLE – Researcher AIS Roma, ITALY
Sergiu BALTATESCU – University of Oradea, ROMANIA
Shaban SINANI – Albanian Academy of Science, ALBANIA
Shkëlzen HASANAJ – University of Siena, ITALY
Svetla KOLEVEA – Institute for the Study of Societies and Knowledge, BULGARIA
Tonin GJURAJ – European University of Tirana, ALBANIA
Venera LLUNJI – AAB College, KOSOVO

© Albanian Institute of Sociology / Instituti Shqiptar i Sociologjisë

Design: **Orest Muça**

“Social Studies”, Scientific Journal, certified by the Highest Scientific Committee, Ministry of Education and Science of Albania

Decision no. 170, date 20th of December 2010

Contacts:

Mobile: ++355692044722; ++355694067682

E-Mail: albsa@sociology.al; studime.sociale@gmail.com

www.sociology.al

Contents:

Anila PLAKU (BRATJA)	<i>Lideri paternalist dhe mirëfungsioni i punës në ekip</i>	3
Ledian RUSTA	<i>Lumturia dhe mirëqenia në etikën stoike të antikitetit.....</i>	15
Ardita PRENDI Flutura SHABANI	<i>Adoleshentët, ngacmimi kibernetik dhe ligji. Një përmbledhje e sfidave psikologjike dhe ligjore.....</i>	23
Xhulia MUSTA Rudina RAMA	<i>Një vështrim kritik i legjislacionit shqiptar në fushën e vlerësimit të aftësisë së kufizuar</i>	33
Enkeleida SHYLE PETANAJ Klaudia REKA	<i>Objektivat socialë të sanksionuara në Kushtetutën Shqiptare, në kuadër të jurisprudencës së Gjykatës Kushtetuese.....</i>	45
Fejzi LILA	<i>Autoritarizmi dhe demokracia. Rasti Fujimori.....</i>	55
Liri JOLLJA	<i>Sfidat e lidërshtipit në shkollat rurale</i>	67
Nevila FURXHI Asunta TOROMËNI	<i>Përvojat e programeve akademike të shkëmbimeve</i>	75
Tsvetelina HADZHIEVA Blagovesta DAFKOVA	<i>A Study of the Emotional Experiences of preschool Children</i>	89
Silvana SHEHU	<i>Lifelong learning: opportunities and challenges (Case study Albania).....</i>	95
	<i>Libra & Autorë.....</i>	103

ADOLESHENTËT, NGACMIMI KIBERNETIK DHE LIGJI. NJË PËRMBLEDHJE E SFIDAVE PSIKOLOGJIKE DHE LIGJORE

Ardita PRENDI

Universiteti Marin Barleti Tiranë

E-mail: arditaprendi@gmail.com

Flutura SHABANI

Universiteti Marin Barleti Tiranë

(Master Ekzekutiv)

E-mail: law.co@umb.edu.al

PËRMBLEDHJE

Ngacmimi kibernetik është një nga sfidat më të mëdha për shoqërinë dixhitale, me ndikime në shëndetin mendor të adoleshentëve. Rritja e numrit të rrjeteve sociale, aplikacioneve të mesazheve të çastit dhe platformave të lojërave online i ka bërë adoleshentët më të ekspozuar se kurrë ndaj ngacmimeve, frikësimeve dhe përjashtimeve të mundshme. Efektet e ngacmimit kibernetik ndryshojnë në varësi të individit, por pasojat e tij përfshijnë vetëbesim të ulët, ankth, ndjenja trishtimi, të qenit i frikësuar, depresion, zemërim, ulje të arritjeve akademike, një tendencë në rritje për të ngacmuar të tjerët, dhunë në shkollë dhe madje edhe vetëvrasje. Megjithatë prindërit, shkollat dhe faqet e rrjeteve sociale në internet inkurajohen të ofrojnë një mjedis të sigurt në internet, dihet pak për rrugët ligjore që mund të përdoren për të parandaluar ose për të vepruar si frenues ndaj bullizmit kibernetik. Ky artikull synonte të kryente një rishikim sistematik të provave empirike që trajtojnë se si përvojat e bullizmit kibernetik ndikojnë në perceptimet e adoleshentëve për vetë-imazhin dhe mirëqenien, si dhe përpjekjet për të eksploruar ligjet dhe sfidat aktuale që ekzistojnë për krijimin e legjislationit të bullizmit kibernetik. Metoda e këtij rishikimi sistematik është zhvilluar në përputhje me Kriteret e Preferuara të Raportimit për Rishikimet Sistematike dhe Meta-Analizat (PRISMA). Sipas shumë studimeve, ngacmimi dhe ngacmimi kibernetik mund të kenë pasoja shkatërruese në shëndetin mendor dhe fizik të fëmijës; prandaj dënimi duhet të jetë i barabartë me ndikimin.

Teknologjia ka ofruar disa zgjidhje për raportimin dhe reduktimin e bullizmit kibernetik, megjithëse mund të mos gjykohej si plotësisht efikas për momentin, çështjet e juridiksionit dhe faktorë të tjerë psiko-socialë rezultojnë të jenë sfidues. Shkollat dhe prindërit duhet të jenë të parët që trajtojnë atë. Adoleshentët duhet të edukohen për natyrën e qëndrueshme dhe publike të përmbajtjes në internet. Ata duhet të kuptojnë se sapo të postohet diçka, ajo kurrë nuk mund të fshihet plotësisht nga interneti.

Fjalë kyçe: *vetë-imagjia, mirëqenia, adoleshentët, bullizmi kibernetik, ligj*

Prof. Asoc. Dr. **Ardita PRENDI** është lektore me një eksperiencë 22 vite në mësimdhënie në Universitete Publike dhe Private në Shqipëri. Autore e bashkautore e disa artikujve shkencorë në revista shkencore brenda dhe jashtë vendit, pjesëmarrëse në trajnime e workshope, konferenca shkencore kombëtare dhe ndërkombëtare, anëtare në borde organizative dhe shkencore në revista dhe konferenca shkencore. Licencuar nga Urdhri i Psikologut si Mbikëqyrëse dhe Psikologe.

ME. **Flutura SHABANI** është pedagoge në Departamentin e Drejtësisë në Universitetin Barleti. Ajo ka mbi 10 vjet përvojë si pedagoge në fushën e së Drejtës. Ndër arritjet e saj janë pjesëmarrja në borde organizative dhe shkencore dhe në konferenca shkencore kombëtare dhe ndërkombëtare si dhe autore e shumë artikujve shkencorë botuar në revista dhe buletine kombëtare e ndërkombëtare. Eksperte në disa projekte të Bashkimit Europian, UNDP, USAID.

Ngacmimi (bullizmi) është një problem i madh tek të rinjtë dhe individët e përfshirë janë në rrezik për probleme psikologjike si: simptoma psikosomatike, depresion dhe tentativë ose vetëvrasje aktuale (Landstedt & Gillander, 2011). Ngacmimi tradicional mund të përfshijë veprime fizike, abuzim verbal dhe veprime si përjashtimi social apo përhapja e thashethemeve. Sipas përkufizimit të Olweus (1994), bullizmi ndodh kur një person është i ekspozuar ndaj veprimeve negative në mënyrë të përsëritur me kalimin e kohës, nga një ose disa njerëz në rrethin e tij shoqëror. Për adoleshentët, shkolla është arena kryesore e bullizmit. Teknologjia dixhitale ka krijuar mënyra të reja për të ndërvepruar dhe si rrjedhojë ka hapësira dhe vende të reja për ngacmimet. Adoleshentët përdorin gjerësisht komunikimin e bazuar në elektronikë dhe për këtë arsye janë në rrezik nga bullizmi kibernetik (Ybarra, Mitchell & Korchmaros, 2011). Studiuesit Kiriakidis & Kavoura (2010) pohojnë se ngacmimi kibernetik është konceptuar si ngacmim ku një medium elektronik përdoret për të kërcënuar ose dëmtuar apo për të shkaktuar poshtërim dhe frikë.

Shembuj të ngacmimeve kibernetike përfshijnë dërgimin e mesazheve të pahijshme, vjedhjen e informacionit të identitetit; pretendimin se jeni dikush tjetër; kryerjen e telefonatave anonime; ndarjen e sekreteve rreth viktimës duke postuar ose dërguar sekretin e dikujt tjetër; duke mashtruar dikë për të ndarë një sekret dhe më pas duke përhapur sekretin përreth; duke përhapur thashetheme të këqija apo të pavërteta; duke përdorur faqet e rrjeteve sociale; duke kërcënuar se do të dëmtojë dikë në botën offline; ose duke ngarkuar një foto ose video të turpshme të një videoje.

Gjatë vitit 2023, në platformën iSIGURT.al janë bërë 244 raportime të incidenteve të ndeshura online nga fëmijët apo prindër, mësues, kujdestarë të tyre. Gjetjet e raportit krahasuar me vitin e kaluar kanë vënë në dukje një rritje me 160 për qind të incidenteve të raportuara nga dhe për fëmijët. Çdo muaj raportohen të paktën 20 incidente online nga fëmijët. Rreth 62 për qind e të gjitha incidenteve të raportuara në iSIGURT.al janë bërë nga vajzat dhe rreth 34 për qind nga djemtë. Për herë të parë vajzat po raportojnë thuhetse 2 herë më shumë se djemtë incidente gjatë navigimit

të tyre online. Grup-mosha e raportuesve vijon të udhëhiqet nga adoleshentët e moshës 15-18 vjeç, të ndjekur nga ata të grup-moshave 18-30 vjeç dhe 11-14 vjeç. Tik-tok dhe Instagram janë dy platformat të cilat fëmijët i kanë raportuar më shpesh për incidente online, me 47 dhe 27 për qind të rasteve, krahasuar me platformat e tjera. Bullizmi online është incidenti më i raportuar nga fëmijët dhe adoleshentët, në rreth 35 për qind të rasteve, të ndjekur në 21 për qind të rasteve nga gjuha e urrejtjes dhe 15 për qind shantazhe dhe kërcënime online. Dhuna, ngacmimet dhe shfrytëzimi seksual online ka kaluar në vend të katërt të incidenteve të raportuara, ndërkohë që deri në vitin e kaluar përbënte incidentin kryesor të raportuar nga fëmijët dhe adoleshentët.

Shqyrtim literature

Ngacmimi kibernetik ndodh në natyra apo mënyra të panumërta teknologjike. Studiuesit Smith et al. (2008) e përkufizuan bullizmin kibernetik si përdorimin e teknologjive elektronike nga të rinjtë për të ngacmuar, vënë në siklet dhe frikësuar të tjerët me qëllim armiqësor. Pjesa e “qëllimit armiqësor” e përkufizimit është një kërkesë që një sjellje ose sjellje e veçantë të kualifikohet si ngacmim kibernetik. Sipas Willard (2005), ngacmimi kibernetik përfshin zbulimin publik të informacionit personal; dërgimin e mesazheve të dëmshme ose kërcënuese, postimin e komenteve nënçmuese në faqet e internetit ose rrjetet sociale, kërcënimin fizik dhe frikësimin e dikujt në një sërë mjedisesh në internet (Burgess, Patchin & Hinduja, 2009); krijimin e faqeve të internetit me përmbajtje dhe postimin e fotografive duke u kërkuar njerëzve të tjerë të vlerësojnë gjërat, pa pëlqimin e një individi (Willard, 2005); duke shqetësuar dikë në internet duke ngacmuar në një mënyrë të keqe, duke telefonuar dikë me emra lëndues, lënia e qëllimshme e personave jashtë gjërave, kërcënim i

dikujt dhe thënia e gjërave të padëshiruara seksualisht (Patchin & Hinduja, 2006) etj.

Qasja në teknologjinë e lartë, hakmarrja, anonimiteti i perceptuar, mungesa e ndërjegjegjësimit, mungesa e mbikëqyrjes së familjes (Wells & Mitchell, 2008), përvojat negative personale negative dhe tjetërsimi prindëror, kërkimi i kënaqësisë dhe përfitimet sociale të perceptuara (Hinduja & Patchin, 2009) janë shkaqet kryesore të sjelljes së bullizmit kibernetik.

Metodologjia

Me këtë artikull synojmë të kryejmë një rishikim sistematik të provave empirike që trajtojnë se si përvojat e bullizmit kibernetik ndikojnë në perceptimet e adoleshentëve për vetë-imazhin dhe mirëqenien, si dhe përpjekjet për të eksploruar ligjet dhe sfidat aktuale që ekzistojnë për krijimin e legjislacionit për bullizmin kibernetik. Metoda e këtij rishikimi sistematik është zhvilluar në përputhje me Kriteret e Preferuara të Raportimit për Rishikimet Sistematike dhe Meta-Analizat (PRISMA). Literatura e shqyrtuar përfshin studime nga disiplina të ndryshme si psikologjia, arsimi, ligji, teknologjia e informacionit dhe studimet gjinore. Këto studime përfshijnë dizajne kërkimore ndërseksionale, gjatësore, cilësore dhe të përziera. Studimet me adoleshentë e të rinj nga e gjithë bota u rishikuan për të hedhur më shumë dritë në konceptimin e bullizmit kibernetik si një shqetësim global për shoqërinë.

Impakti i bullizmit kibernetik në vetëvlerësim dhe në imazhin e vetes

Gjatë adoleshencës, individët i nënshtrohen një faze vendimtare të vetë-zbulimit dhe formimit të identitetit. Vetëvlerësimi, i cili i referohet perceptimit të një individi për vlerën dhe aftësitë e tij, luan një rol kyç në formësimin e mirëqenies emocionale, ndërveprimeve sociale dhe

perspektivave të së ardhmes. Vetëvlerësimi i lartë lidhet me rezultate pozitive të shëndetit mendor, duke përfshirë uljen e ndjeshmërisë ndaj stresit, ankthit dhe depresionit (Orth et al., 2016). Anasjelltas, vetëvlerësimi i ulët mund të çojë në ndjenja të pamjaftueshmërisë, izolimit dhe në një cenueshmëri të shtuar ndaj presioneve të jashtme. Marrëdhënia midis bullizmit kibernetik dhe vetëvlerësimit është e shumanshme. Viktimat e bullizmit kibernetik shpesh përballen me një breshëri mesazhesh lënduese dhe degraduese, duke çuar në shqetësime emocionale dhe një ndikim negativ në imazhin e vetes së tyre. Anonimiteti i ofruar nga platformat online mund të intensifikojë dëmin, pasi ngacmuesit mund të ndihen të guximshëm për të synuar individë pa u përballur me pasoja të drejtpërdrejta. Ky sulm i ndërveprimeve negative mund të gërryjë vetëvlerësimin dhe imazhin e vetes së adoleshentëve, duke shembur besimin dhe sigurinë e tyre. Për më tepër, vlerësimi i imazhit të vetes tonë njihet gjithashtu si vetëvlerësim (Marsh & Shavelson, 1985) ose qëndrim i vetëvlerësimit (Baumeister & Tice, 1990). Studime të ndryshme arrijnë në përfundimin se vetëvlerësimi luan një rol jetik në vetë-rregullimin dhe kuptimin e vlerës së jetës sonë (Mackinnon, 2015).

Impakti i bullizmit kibernetik në mirëqenien psikologjike

Studiuesit Patchin & Hinduja (2006), si dhe Wolak, Janis, David & Kimberly (2005) pohojnë se efektet e bullizmit kibernetik variojnë në varësi të individit, por pasojat e tij përfshijnë vetëbesim të ulët, ankth, ndjesi trishtimi, frikë, siklet, depresion, zemërim, mungesë mësimi, ulje të arritjeve akademike, një tendencë në rritje për të dhunuar të tjerët, dhunë në shkollë dhe madje, vetëvrasje. Ndër të gjitha përvojat e tjera, vetëvlerësimi i ulët, ankthi dhe depresioni janë rezultati i dëmshëm i bullizmit në internet. Vetëvlerësimi është

i rëndësishëm gjatë fazës së adoleshencës pasi vendos orientimin pozitiv ose negativ ndaj vetes. Ngacmimi kibernetik ndikon në mënyrë të kundërt në vetëvlerësimin e studentëve (Patchin & Hinduja, 2006). Për më tepër, individët e ngacmuar gjithashtu vuajnë nga ankthi i shtuar. Është një ndjenjë frike, shqetësimi dhe shqetësimi, zakonisht e përgjithësuar dhe e papërqendruar si një reagim i tepruar ndaj një situatë që shihet vetëm subjektivisht si kërcënuese. National Institutes of Health (2010), pohoi se se një faktor tjetër i mundshëm rreziku është lidhja e fortë midis bullizmit dhe depresionit, i karakterizuar nga trishtimi, humbja e interesit ose kënaqësisë, ndjenja e fajit ose vetëvlerësimi i ulët, gjumë i shqetësuar ose humbje oreksi, ndjenja e lodhjes dhe përqendrimi i dobët. Viktimat dhe autorët përjetuan probleme emocionale dhe psikosomatike, sfida sociale dhe simptoma të shtuara depressive, përdorim të substancave dhe sjellje vetëvrasëse. Studimi nënvizoi nevojën që profesionistët e shëndetit të njohin dhe adresojnë efektet e dëmshme të bullizmit kibernetik në mirëqenien e adoleshentëve (Bottino, 2015). Gjetjet e Ang & Goh (2010) treguan një ndërveprim domethënës në tre drejtime midis ndjeshmërisë afektive, ndjeshmërisë njohëse dhe gjinisë në lidhje me bullizmin kibernetik midis adoleshentëve. U vu re se në nivele të ulëta të ndjeshmërisë afektive, si djemtë ashtu edhe vajzat me ndjeshmëri të ulët njohëse shfaqën rezultate më të larta të bullizmit kibernetik. Për djemtë me ndjeshmëri të lartë afektive, ky trend vazhdoi. Studimi i Li (2006) hodhi dritë mbi përhapjen dhe karakteristikat e bullizmit kibernetik midis adoleshentëve. Gjetjet treguan se gati gjysma e studentëve të anketuar ishin viktima të bullizmit, me rreth një e katërta e tyre përjetuan bullizëm kibernetik. Për më tepër, shumica e studentëve raportuan se njihnin dikë që ishte sulmuar në internet. Studimi gjithashtu theksoi raportimin e incidenteve të bullizmit kibernetik nga

viktimat dhe kalimtarët tek të rriturit. Janë vërejtur dallime të rëndësishme gjinore, me meshkujt më të prirur për t'u përfshirë në bullizëm dhe bullizëm kibernetik, ndërsa femrat viktime të bullizmit kibernetik ishin më të prirura për t'u raportuar incidente të rriturve. Këto gjetje nënvizojnë nevojën për ndërhyrje gjithëpërfshirëse që synojnë bullizmin kibernetik, me vëmendje ndaj modeleve specifike gjinore dhe rëndësisë së inkurajimit të sjelljeve të raportimit tek adoleshentët

Impakti negativ i kiberbullizmit në arritjet akademike

Megjithëse është treguar se ngacmimi kibernetik kryhet kryesisht jashtë orarit të shkollës dhe jashtë mjediseve të shkollës (Cross et al., 2009) ai është një problem shqetësues për shkollat. Shqetësimet për përfshirjen e bullizmit kibernetik tek adoleshentët u shkaktuan nga rezultatet negative në fushën psikosociale dhe atë akademike. Hulumtimi i mundshëm për këto marrëdhënie është se ngacmimi kibernetik prish përvojat emocionale të të rinjve duke i bërë ata më të prekshëm ndaj rezultateve negative, për shkak të strategjive joefektive të përballimit. Viktimat kibernetike kanë më shumë gjasa se jo-viktimat të raportojnë nivele më të ulëta të lumturisë globale, lumturisë së përgjithshme shkollë, kënaqësisë në shkollë, kënaqësisë familjare dhe vetëkënaqësisë (Toledano et al., 2015). Përfshirja e bullizmit kibernetik ndikon gjithashtu në performancën akademike të të rinjve. Si viktimat kibernetike ashtu edhe ngacmuesit kibernetikë janë në një rrezik në rritje për vështirësi në shkollë, duke përfshirë problemet akademike, më pak motivim për shkollë, performancë të dobët akademike, arritje më të ulëta akademike dhe më shumë mungesa në shkollë (Mohamed & Bellamy, 2015). Funkcionimi i shkollave lidhet gjithashtu me kryerjen e bullizmit në internet dhe viktimizimin kibernetik

(Wright, 2015). Ngacmuesit kibernetikë dhe viktimat kibernetike përjetojnë nivele më të ulëta të funksionimit të shkollës në krahasim me dhunuesit kibernetikë, viktimat kibernetike dhe të rinjtë e pa përfshirë. Problemet e brendshme dhe të jashtme janë të lidhura me përfshirjen e bullizmit kibernetik të të rinjve (Mitchell et al., 2007; Patchin & Hinduja, 2006; Wright, 2014a; Ybarra et al., 2007).

Sfidat për menaxhimin e luftës kibernetike në Shqipëri

Siguria kibernetike është një sfidë jo vetëm në kontekstin global por edhe në atë shqiptar Pavarësisht hartimit të ligjeve e akteve nënligjore, rregulloreve dhe standardeve, nga analiza e kryer, si dhe nga vlerësimi i nivelit të maturimit të sigurisë kibernetike në vend, është evidentuar nevoja për rishikim të të gjithë kuadrit ligjor e rregullator. Siguria kibernetike është primare për ofrimin e shërbimeve dixhitale si pasojë e karakterit ndërlihdhës të sektorëve të ndryshme, një kërcënim në një sektor mund të afektojë të gjithë sistemin.

Ligjet kryesore që lidhen me sigurinë dhe krimin kibernetik janë:

- Ligj nr. 7895, datë 27.1.1995 “Kodi Penal i Republikës së Shqipërisë”, i ndryshuar (KSH, 1995);
- Ligj nr. 2/2017 “Për sigurinë kibernetike” (KSH, 2017).
- Ligj nr. 9918, datë 19.5.2008 “Për komunikimet elektronike në Republikën e Shqipërisë”, i ndryshuar (KSH, 2008a);
- Ligji nr. 9887, datë 10.3.2008 “Për mbrojtjen e të dhënave personale”, i ndryshuar (KSH, 2008b);
- Ligji nr. 10, datë 2.02.2023 “Për informacionin e klasifikuar”, i ndryshuar (KSH, 2023);
- Ligji nr. 9880, datë 25.2.2008 “Për nënshkrimin elektronik”, i ndryshuar (KSH, 2008c);

- Ligji nr. 107, datë 15.10.2015 “Për identifikimin elektronik dhe shërbimet e besuara”, i ndryshuar (KSH, 2015).

Në Shqipëri, Kodi Penal nuk ka një nen specifik që të parashikojë drejtpërdrejt “kiberbullizmin” si një veprë penale më vete. Megjithatë, veprimet që përfshijnë ngacmimin, intimidimin, ose abuzimin online mund të ndëshkohen nën dispozita të ndryshme të Kodit Penal, që mbulojnë sjellje të ngjashme.

Shqipëria në vitin 2022 ka përgatitur një Projektligj të ri për sigurinë kibernetike duke e përafruar atë me direktivat e Bashkimit Europian duke krijuar mekanizmin e plotë dhe të qartë të kodifikuar, për të adresuar saktë problematikat dhe për t'i zgjidhur ato.

Kërcënimet kibernetike duke përfutur nga dobësitë teknologjike ose mungesa e njohurive në përdorimin e mirë të këtyre mjeteve, janë gjithnjë e më shumë në rritje, duke cënuar sigurinë e sistemeve të informacionit. Në “Strategjinë e Sigurisë Kombëtare” (KSH, 2024) dhe në “Dokumentin e Politikave për Sigurinë Kibernetike (KM, 2020). Shqipëria ka ndërmarrë hapa të rëndësishëm, për të përmirësuar situatën dhe kuadrin ligjor të sigurisë kibernetike. Hartimi i Strategjisë Kombëtare e Sigurisë Kibernetike 2020–2025” një domosdoshmëri, për ngritjen e mekanizmave të duhur institucionalë, mbështetet në parimet themelore si: zbatim i vlerave të njëjta themelore në botën fizike dhe digjitale; mbrojtja e të drejtave themelore; liria e shprehjes, të dhënat personale dhe privatësia; qasja për të gjithë; qeverisje demokratike dhe efikase; përgjegjësi e përbashkët në garantimin e sigurisë kibernetike.

Rritja e kapaciteteve për t'u përballur me sfidat kibernetike është thelbësore dhe si pasojë duhet të ndryshohen strukturat, qasja, kapacitetet teknike dhe logjistike etj. Sa i përket legjislacionit në Shqipëri, edhe pse relativisht i ri, ai përfshin një gamë të

gjërë të akteve më kryesore si Kushtetutën, Konventa dhe Marrëveshje Ndërkombëtare por edhe ato ligje që njihen si ‘soft laws’, të cilat lidhen më shumë me rregulla dhe kode etike.

Përfundime dhe rekomandime

Ngacmimi kibernetik është një shqetësim që kërkon vëmendje nga të gjithë anëtarët e komuniteteve tona duke përfshirë: prindërit, mësuesit, studiuesit dhe ligjvënësit. Kërkimet të cilat janë zhvilluar në këtë fushë kanë nxjerrë në pah shumë problematika dhe sfida të vazhdueshme. Procesi i dixhitalizimit është sfidues jo vetëm në hartimin e ligjeve, por më së shumti në zbatimin e kuadrin ligjor. Vështirësia me ligjin në fushën e sigurisë kibernetike qëndron dhe te fakti që është një legjislacion i ri dhe dinamik, pasi edhe fusha është e tillë, që ndryshon me shpejtësi.

Krijimi i një platforme edukative online, për sigurinë kibernetike, për të rritur ndërgjegjësimin në grup-mosha të ndryshme të shoqërisë për përdorimin e internetit të sigurt dhe të infrastrukturës digjitale, si dhe krijimi i mekanizmave të nevojshëm për sigurinë e fëmijëve dhe adoleshentëve në hapësirën kibernetike, duke përgatitur njëkohësisht brezin e ri të aftë për të përfutur nga përparësitë e teknologjisë së informacionit dhe për të përballuar sfidat e zhvillimit.

Ngacmimi kibernetik është më i përhapur nga sa e pranojnë zakonisht prindërit dhe mësuesit. Shkollat dhe prindërit duhet të bashkëpunojnë për të ndihmuar në adresimin e ngacmimit kibernetik. Adoleshentët shpesh përpiqen të trajtojnë situatën vetë ose të shpërfillin dhunuesin. Ndërsa kjo qasje mund të jetë efektive në disa raste, ndikimi i bullizmit kibernetik në shëndetin mendor mund të jetë i rëndë. Për të zbutur këtë çështje, është thelbësore të edukohen adoleshentët për natyrën e qëndrueshme dhe publike

të përmbajtjes në internet. Ata duhet të kuptojnë se sapo të postohet diçka, ajo kurrë nuk mund të fshihet plotësisht nga interneti.

Prindërit duhet gjithashtu të rrisin ndërgjegjësimin dhe njohuritë e tyre për

teknologjitë elektronike. Krijta e njohurive për teknologjitë elektronike mund t'i ndihmojë prindërit të kuptojnë rëndësinë e teknologjisë në jetën e fëmijëve të tyre dhe të njohin rrezikun dhe mundësitë e përdorimit të teknologjisë elektronike nga fëmijët e tyre.

REFERENCAT

- Ang, R. P. & Goh, D. H. (2010). Cyberbullying among adolescents: the role of affective and cognitive empathy, and gender. *Child Psychiatry & Human Development*, 41(4), 387–397. <https://doi.org/10.1007/s10578-010-0176-3>
- Baumeister, R. F., & Tice, D. M. (1990). Anxiety and social exclusion. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 9(2), 165–195. <https://doi.org/10.1521/jscp.1990.9.2.165>.
- Bottino, S. M. B., Bottino, C. M. C., Regina, C. G., Correia, A. V. L., & Ribeiro, W. S. (2015). Cyberbullying and adolescent mental health: systematic review. *Cadernos De Saude Publica*, 31(3), 463–475. <https://doi.org/10.1590/0102-311x00036114>
- Burgess, P. A.; Patchin, J. W. and Hinduja, S. (2009). “Cyberbullying and online harassment: Reconceptualising the victimization of adolescent girls”, Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.
- Cross, Donna & Shaw, T & Hearn, Lydia & Epstein, M & Monks, H & Lester, Leanne & Thomas, L. (2009). Australian covert bullying prevalence study (ACBPS), https://www.academia.edu/97826458/Australian_covert_bullying_prevalence_study
- Hinduja, S. and Patchin, J. W. (2009). *Bullying beyond the schoolyard: Preventing and responding to cyberbullying*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications. Corwin Press (parë, më 21.11.2024).
- Këshilli i Ministrave, KM. (2020). VKM Nr. 1084, datë 24.12.2020 “Për Miratimin e Strategjisë Kombëtare për Sigurinë Kibernetike dhe Planit të Veprimit 2020-2025”, <https://www.mod.gov.al/images/strategji-MoD/2024/strategjia-Mbrojtje-Kibernetike-2024-2028-290324.pdf> (parë, më 21.11.2024)
- Kiriakidis, S.P. and Kavoura, A. (2010). “Cyberbullying: a review of the literature on harassment through the Internet and other electronic means”, *Fam Community Health*; 33:82–93
- Kuvendi i Shqipërisë, KSH. (1995). Ligj nr. 7895, datë 27.1.1995 “Kodi Penal i Republikës së Shqipërisë”, i ndryshuar; <https://www.krimizgjedhor.com/wp-content/uploads/2021/09/Ligji-Nr.-7895-date-27.1.1995.pdf> (parë, më 21.11.2024)
- Kuvendi i Shqipërisë, KSH. (2005). Ligj nr. 107, datë 15.10.2015 “Për identifikimin elektronik dhe shërbimet e besuara”, i ndryshuar; <https://aksk.gov.al/wp-content/uploads/2023/07/ligj-2015-10-01-107.pdf> (parë, më 20.11.2024)
- Kuvendi i Shqipërisë, KSH. (2008a). Ligj nr. 9918, datë 19.5.2008 “Për komunikimet elektronike në Republikën e Shqipërisë”, i ndryshuar; https://www.infrastruktura.gov.al/wp-content/uploads/2021/11/Ligj_9918_19-05-2008-perditesuar-me-Ligjin-102_24-10-2012-me-Ligjin-107-dt.-20.12.2018.pdf (parë, më 20.11.2024)
- Kuvendi i Shqipërisë, KSH. (2008b). Ligji nr. 9887, datë 10.3.2008 “Për mbrojtjen e të dhënave personale”, i ndryshuar; <https://idp.al/wp-content/uploads/2024/02/Ligj-2008-03-10-9887-perditesuar-nga-QBZ-1.pdf> (parë, më 21.11.2024)
- Kuvendi i Shqipërisë, KSH. (2008c). Ligji nr. 9880, datë 25.2.2008 “Për nënshkrimin elektronik”, i ndryshuar; <https://aksk.gov.al/wp-content/uploads/2023/07/ligj-2008-02-25-9880.pdf> (parë, më 21.11.2024)

- Kuvendi i Shqipërisë, KSH. (2017). Ligj nr. 2/2017 “Për sigurinë kibernetike”; https://aksk.gov.al/wp-content/uploads/2020/07/Ligji_Per_Sigurine_Kibernetike_Nr_2_Date_26.1.2017-1.pdf (parë, më 21.11.2024)
- Kuvendi i Shqipërisë, KSH. (2023). Ligji nr. 10, datë 2.02.2023 “Për informacionin e klasifikuar”, i ndryshuar; <https://president.al/wp-content/uploads/2023/09/Ligj-Per-infomacionin-e-klasifikuar.pdf> (parë, më 21.11.2024)
- Kuvendi i Shqipërisë, KSH. 2024. Ligj 14/2024 “Strategjia e sigurisë kombëtare”, <https://qzb.gov.al/eli/ligj/2024/02/08/14/6f7acb09-5b35-4f1b-83a8-bab03464a153;q=strategj> (parë, më 21.11.2024)
- Landstedt, E & Gillander, K. (2011). “Experiences of violence among adolescents: gender patterns in types, perpetrators and associated psychological distress”, *Int J Public Health*; 56:419–27.
- Li, Q. (2006). “Cyberbullying in schools. School Psychology International”, 27(2), 157–170. <https://doi.org/10.1177/0143034306064547>
- MacKinnon J. Neil. (2015). “Self-Esteem and Beyond”, Doi: 10.1057/9781137542304. ISBN: 978-1-349-50704-7
- Marsh, H. W., & Shavelson, R. (1985). “Self-concept: Its multifaceted, hierarchical structure”, *Educational Psychologist*, 20(3), 107–123. https://doi.org/10.1207/s15326985ep2003_1
- Mitchell, K. J., Ybarra, M., & Finkelhor, D. (2007). “The relative importance of online victimization in understanding depression, delinquency, and substance use”, *Child Maltreatment*, 12, 314–324
- Mohammed Yousef, W. S., & Bellamy, A. (2015). “The impact of cyberbullying on the self-esteem and academic functioning of Arab American middle and high school students”, *Electronic Journal of Research in Educational Psychology*, 13(3), 463–482. <https://doi.org/10.14204/ejrep.37.15011>
- National Institutes of Health (2010). “Depression high among youth victims of school cyber bullying”, *NIH researchers report*, Available at <https://www.nih.gov/news-events/newsreleases/depression-high-among-youth-victims-school-cyber-bullying-nih-researchers-report>.
- Olweus D. (1994). “Bullying at school: basic facts and effects of a school-based intervention program”, *J Child Psychol Psychiatry*; 35:1171–90.
- Orth, U., Robins, R. W., Meier, L. L., & Conger, R. D. (2016). “Refining the vulnerability model of low self-esteem and depression: Disentangling the effects of genuine self-esteem and narcissism”, *Journal of Personality and Social Psychology*, 110, 133-149. <http://dx.doi.org/10.1037/pspp0000038>
- Patchin, J. and Hinduja, S. (2006). “Bullies move beyond the schoolyard: A preliminary look at cyberbullying”, *Youth Violence and Juvenile Justice*, 4:148-169.
- Smith, P. K., Mahdavi, J., Carvalho, M., Fisher, S., Russell, S., & Tippett, N. (2008). “Cyberbullying: its nature and impact in secondary school pupils”, *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49(4), 376–385. <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2007.01846.x>
- Toledano, S., Werch, B. L., & Wiens, B. A. (2015). Domain-specific self-concept in relation to traditional and cyber peer aggression. *Journal of School Violence*, 14(4), 405–423.
- Wells, M., and Mitchell, K. J. (2008). “How do high-risk youth use the internet? Characteristics and implications for prevention”, *Child Maltreatment*, 13 (3): 227-234
- Willard, N. (2005). “Cyberbullying and cyberthreats” In: Office of Safe and Drug-Free Schools National Conference. Washington, D.C., United States of America. Pp.21-31
- Wolak, Janis., David, F. & Kimberly, M. (2005). “The Varieties of Child Porn Production.” In Viewing child pornography on the Internet: Understanding the offense, managing the offender, helping the victims, edited by E. Quayle & M. Taylor, 31–48. Dorset, UK: Russell House Publishing.
- Wright, M. F. (2014a). “Predictors of anonymous cyber aggression: The role of adolescents’

- beliefs about anonymity, aggression, and the permanence of digital content”, *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 17, 431–438.
- Wright, M. F. (2015). “Cyber victimization and perceived stress: Linkages to late adolescents’ cyber aggression and psychological functioning”, *Youth & Society*, 47(6), 789–810.
- Ybarra ML, Mitchell KJ and Korchmaros J. D. (2011). “National trends in exposure to and experiences of violence on the Internet among children”, *Pediatrics*; 128: e1376–86.
- Ybarra, M. L., Diener-West, M., & Leaf, P. (2007). “Examining the overlap in internet harassment and school bullying: Implications for school intervention”, *Journal of Adolescent Health*, 1, 42–50.

ABSTRACT

Adolescent, Cyberbullying and the law: A review of psychological and legal challenges

Cyberbullying is one of the biggest challenges for digital society, with impacts on adolescent mental health. The increase in the number of social networks, instant messaging applications and online gaming platforms has made teenagers more exposed than ever to potential bullying, intimidation and exclusion. The effects of cyberbullying vary depending on the individual, but its consequences include low self-esteem, anxiety, feelings of sadness, being fearful, depression, anger, decreased academic achievement, an increased tendency to bully others, violence at school and even suicide. Although parents, schools and online social networking sites are encouraged to provide a safe online environment, little is known about the legal avenues that can be used to prevent or act as a deterrent to cyberbullying. This article aimed to conduct a systematic review of empirical evidence addressing how cyberbullying experiences affect adolescents’ perceptions of self-image and well-being, as well as attempts to explore the current laws and challenges that exist for establishing cyberbullying legislation. The method of this systematic review was developed in accordance with the Preferred Reporting Criteria for Systematic Reviews and Meta-Analyses (PRISMA). According to many studies, bullying and cyberbullying can have devastating consequences on a child’s mental and physical health; hence the punishment should equal the impact. Technology has offered some solutions to reporting and reducing cyberbullying, although it might not be judged as fully efficient at the moment, issues of jurisdiction and other factors psycho-social, prove to be challenging. Schools and parents should be the first to tackle. Adolescents should be educated about the sustainable and public nature of online content. They need to understand that once something is posted, it can never be completely erased from the internet.

Keywords: *Self-image, well-being, adolescent, cyberbullying, law*